

MIKES KELEMEN ÉS A FRANCIA DIPLOMÁCIA

Tóth Ferenc

történész, főiskolai tanár,

Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ

Társadalomtudományok, Nemzetközi és Európa-tanulmányok Intézet, Szombathely

frantoth@btk.nyme.hu

Noha a II. Rákóczi Ferenc emigrációját feldolgozó művekből régóta tudhatjuk, hogy Mikes a rodostói száműzetésben a fejedelem egyik bizalmasa és közeli munkatársa volt, Mikes diplomáciai tevékenységét eddig elhanyagolta a kutatás. A nemrég feltárt franciaországi és ausztriai levéltári források nyomán számos olyan új adat jutott napvilágra, amelyek alapján árnyaltabb képet alkothatunk Mikes francia diplomatakkal kialakított kapcsolatairól. Itt elsősorban a Nantes-i Diplomáciai Levéltárban található konstantinápolyi francia követségi levéltár anyagára (Centre des Archives Diplomatiques de Nantes, série A Constantinople), a párizsi Bibliothèque Nationale de France Villeneuve márki francia nagykövet levelezésére (BNF, Ms. Fr. 7177–7198.) és a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv Staatenabteilungen Türkei I (Turcica) terjedelmes forrásanyagára gondolunk. E források nemcsak a rodostói magyar emigráció fő alakjairól nyújtanak fontos adatokat, hanem tudósítanak a háttérben meghúzódó mellékszereplők, köztük Mikes francia diplomáciai kapcsolatairól is, amelyek közelebb vihetnek néhány „Mikes-rejtély” megoldásához.

Az Oszmán Birodalom 16. századi előretérésével Konstantinápoly (Isztambul) a muzul-

mán Mediterráneum diplomáciai központjává lett. A fontos európai országok jelenléte a nagyobb közel-keleti kereskedelmi központokban a legtöbb érintett államot arra ösztönözte, hogy diplomáciai képviselőket nevezzenek ki Konstantinápolyban és a vidéki nagyvárosokban. Az I. Ferenc király és Nagy Szulejmán szultán által elfogadott és később többször meghosszabbított francia–oszmán szerződések, az ún. „kapitulációk” (*capitulations*), azaz egyoldalú nyilatkozatok különleges viszonyt hoztak létre a Francia Monarchia és az Oszmán Birodalom között. Ez lehetőséget teremtett a konstantinápolyi francia nagykövetség és a szatmári megegyezés után oszmán területre menekült magyar emigránsok közötti kapcsolatok ápolására. A francia–oszmán „kapitulációk” alapján a francia király az Oszmán Birodalom területén élő katolikusok protektoraként a nagykövetén keresztül védelmet és segítséget nyújthatott az olyan kis keresztény közösségeknek, mint a rodostói magyar kolónia. Rodostóban a magyarok megjelenésével nőtt meg a katolikusok lélekszáma, és a Rákóczi által alapított kápolna lett a későbbi rodostói katolikus plébánia előzménye. A fejedelem igyekezett állandó papot tartani a környezetében, majd később

a francia nagykövetség biztosított lelkipásztort. Egy francia forrás azt is megerősíti, hogy a francia követség még 1773-ban is biztosított káplánt a rodostói magyaroknak.

Rodostó a földközi-tengeri kereskedelem szempontjából egyre fontosabbá vált. A kikötőváros növekvő forgalma miatt a 18–19. századok fordulójától a francia kormányzat konzulátust, illetve alkonzulátust tartott fenn. A város a márvány-tengeri hajózás jelentős kikötőállomásává vált, egyben a konstantinápolyi francia követség futárpostájának fontos tranzitállomása lett. A tengeri út előnyei diplomáciai szempontból is megmutatkoztak, mivel a Bécsen keresztül haladó postaútvonalak révén szinte az összes európai diplomáciai futárszolgálat a császári hatóságok ellenőrzése alá került. A tengeri úttal biztonságosabban lehetett lebonyolítani a konstantinápolyi francia követ és a versailles-i udvar levelezését. Az 1730-as években a francia diplomáciai levelezések futárjai között számos alkalommal találkozhatunk Zay Zsigmond nevével, aki gyakran szállította a francia követ postáját Rodostón keresztül. Ennek a futárposta biztonsága szempontjából lehetett jelentősége, hiszen a Konstantinápolyban hemzseggő kémek és külföldi ágensek figyelmét kevésbé vonhatta magára a rodostói magyar nemes.

A rodostói magyar kolónia azonban leginkább politikai szempontból lehetett érdekes a francia diplomáciának. A 18. században a francia diplomácia több jelentős magyar, illetve magyar származású ügynököt alkalmazott az Oszmán Birodalom területén. Ezt elsősorban a 17–18. századi magyar nemzeti függetlenségi mozgalmak kiváló francia kapcsolataival magyarázhatjuk, amelyek egészen az 1756-os ún. diplomáciai forradalomig fennmaradtak. A hajdani kurucokban a fran-

cia diplomácia elkötelezett Habsburg-ellenes ágensekre talált, akiket könnyen felhasználhatott a különféle titkos diplomáciai manőverekben. Ehhez járult a francia és a török nyelvben való jártasságuk, továbbá kiváló helyismeretük. Kiküldetéseiket gyakran katonai feladatok (mint például toborzás a francia huszárezredek számára) ellátásával is kiegészítették. A francia megbízóiktól kapott feladataikat gyakran idomították a magyar függetlenségi mozgalom célkitűzéseéhez. E tevékenységükkel bekapcsolódtak a bujdosó II. Rákóczi Ferenc diplomáciai törekvéseit folytató rodostói emigránsok meg-megújuló szervezkedéseibe. Ide sorolhatjuk Bercsényi László francia ezredtulajdonos generális (1720) és Tóth András brigadéros (1733, 1747, 1755–57) rodostói útjait.

Mikes Kelemen törökországi tartózkodása során a következő konstantinápolyi francia nagykövetek voltak hivatalban: Jean-Louis de Bonnac (1716–1724), Jean-Baptiste d'Andrezel (1724–1728), Louis de Villeneuve (1728–1740), Michel de Castellane (1740–1747), Roland des Alleurs (1747–1755) és Charles de Vergennes (1755–1768). Kutatásaink során a francia követek levelezései és Mikes levelei alapján igyekeztünk feltárni a *Törökországi levelek szerzője* és a francia diplomaták kapcsolatait. Bonnac márkit Mikes személyesen is jól ismerte, amint erről 1718. szeptember 18-án Bűjükderében kelt levelében beszámolt: „A francia követnek, Bonacnak, közel mihozzánk egy háza lévén, gyakorta jó ide felesgestől. De még minálunk nem volt; azt akarja, hogy mi menjünk elsőben hozzája. Abból pedig semmi sem lesz, mert a mi urunk tudja, mi illendő, és mi nem illenek hozzája. Még a titulus iránt is vagyon valami akadály, és az ilyen akadály megakadályozhatja, hogy az akadály elvettessék, és ilyenformán egy-

mást meg nem látják. De minthogy nekem semmi akadályom nincsen se a precedencia, se a titulus iránt a követtel, azért gyakran járok hozzájuk. Az asszony olyan, mint egy darab nádméz; azt is elmondhatni, hogy olyan az asszonyok között, mint a jóféle gyöngy a több gyöngyök között. Jaj! elfelejtettem, hogy sohasem kell egy asszonyt dicsérni más asszony előtt, mert a nem esik jóüzün.” Az oszmán főváros közelsége valószínűleg lehetővé tette Mikesnek a szorosabb kapcsolattartást a konstantinápolyi francia követtel, annak családjával és környezetével. Amikor a bujdosó magyarokat a Porta áthelyeztette Rodostóba, a távolság miatt kissé körülményesebb lett ez a kapcsolat, de nem szakadt meg. A francia követség figyelemmel kísérte a magyarok útját Rodostóba, amint ezt egy hivatalos beszámoló tanúsítja (*Relation du voyage de Son Altesse Serenissime d’Jenikuy a Rodosto*). Összehasonlítva e beszámolót Mikes e tárgyban írt 36. levelével, kijelenthető, hogy a két leírás megerősíti egymás hitelességét. Mikes 39. és 41. levelében beszámolt Bercsényi László huszártoborzó útjáról, de annak a francia diplomáciára vonatkozó elemeit nem említette, valószínűleg azért, mert nem is ismerte.

A következő nagykövet, Jean-Baptiste d’Andrezel vicomte neve nem ismeretlen a magyar történészeknek, hiszen II. Rákóczi Ferenc egyik közeli ismerőseként és szellemi útítársaként ismerhettük meg a Köpeczi Béla által gondozott, levelezésüket tartalmazó kiadványból. A két személy szellemi rokonságára már Köpeczi felhívta a figyelmet, hangsúlyozva, hogy Rákóczi az 1716. május 30-án a kamalduli szerzetesekkel megkötött szerződés szerint azt a házat bérelte Grosbois-ban, amelyben korábban d’Andrezel vicomte lakott. A kamalduliak révén szoros kapcsolatba kerültek a janzenizmussal, amelynek Rákó-

czira gyakorolt hatását már többen bizonyították. A nagykövet könyvtárát a nemrégiben megtalált hagyatéki iratai alapján sikerült azonosítani. Ennek és II. Rákóczi Ferenc rodostói könyvlistájának összehasonlításától több közös könyv előbukkanását reméltük, ám a két könyvtár csak néhány közös művet tartalmazott: a *Cathéchisme de Montpellier*, a *l’Année chrestienne* című kegyességi munkákat, esetleg a *Journées amusantes* rokokó novella-füzérét és Abraham de Wicquefort diploma-taképző kézikönyvét. A két könyvtár e szerény közös nevezője azonban érdekesebbé válik, ha figyelembe vesszük, hogy Mikes az utolsó mű kivételével mindegyiket lefordította magyarrá. Ezen a nyomon elindulva további érdekes magyar vonatkozású adatot találunk.

Mikes személye fontos összekötő szál lehet a két könyvgyűjtemény között. Hopp Lajos kutatásai nyomán ma már viszonylag pontos képünk van arról az óriási fordítói munkáról, amellyel Mikes rodostói éveiben több ezer oldalnyi francia nyelvű szöveget ültetett át magyarrá. Hopp rámutatott arra is, hogy az önálló munkának hitt *Törökországi levelek* igen jelentős része, kb. 23 százaléka, vagyis kb. 2180 nyomtatott sor bizonyíthatóan betétfordítás. A korábbi kutatások már felszínre hozták Mikes irodalmi alkotásainak számos olyan forrását, amelyből bizonyíthatóan merített, sőt fordított is a szerző. E műveket azonban eddig hiába keresték a rodostói Rákóczi-könyvtár jegyzékén, minden bizonnyal azért, mert nem voltak meg a fellelhető bibliotékájában. Ugyanakkor számos fontos francia nyelvű mű, melyeknek magyar nyelvre átültetett fragmentumai Mikes oszmán szokásokat leíró 172–191. számú leveleiben sorra megjelennek, jórészt megtalálható volt d’Andrezel vicomte konstantinápolyi könyvtárában. A jó szemmel kiválogatott,

gyakorlati szemléletű, modern szellemű könyvgyűjtemény valódi szellemi táplálékot kínált a fogékony Mikesnek és minden bizonnal sok más rodostói magyar bujdosónak. Felmerül a kérdés, hogyan juthattak a bujdosók kezébe a francia követ könyvei. A hagyatéki eljárás forrásai szerint d'Andrezel vicomte könyveit főleg a galatai francia jezsuita vagy más rendbéli honfitársaik vásárolták meg, így feltételezhetően rajtuk keresztül juthattak a könyvek Mikeshez. Erre azon francia papok segítségével nyílhatott a legkézenfekvőbb lehetőség, akiket a francia nagykövetség biztosított a rodostói magyar katolikusok lelki gondozására. Egy korábbi feltételezésünk szerint Mikesnek hozzáférése lehetett a francia követség levéltárában található kéziratokhoz is.

D'Andrezel vicomte halála után a király Villeneuve márkit nevezte ki a konstantinápolyi francia nagykövetség élére. Louis-Sauveur de Villeneuve márki (1675–1745) a konstantinápolyi francia követség egyik legmarkánsabb kora újkori diplomatája volt. A taláros nemességhez tartozó Villeneuve 1675-ben született Marseilles-ben, apja a város királyi polgári helytartója, majd később az aix-i parlament tanácsosa volt. Ő maga szintén örökölte a marseilles-i helytartói hivatalát, majd később egy párizsi utazása alkalmából találkozott Daguesseau kancellárral, aki javasolta a konstantinápolyi nagykövetségi posztra. A Jean-Baptiste Louis Picon, d'Andrezel vicomte-ja, korábbi nagykövet váratlan halála után megüresedett állást végül 1729-ben foglalta el a márki, és tizenkét évig vezette a követséget. 1744-ben XV. Lajos felajánlotta neki a külügyi tárcát, amelyet azonban visszautasított. Villeneuve márki Marseillesben hunyt el 1745. július 1-jén. Mikes életének erről az időszakáról annyit tudunk, hogy

1731-ben Ilosvay Jánossal együtt különös teret kovácsoltak: az Oszmán Birodalom magyar határhoz közel eső lakatlan területén magyar menekültekből álló kolóniát szerettek volna létrehozni, ahol Mikes is letelepedett volna Bercsényi Miklós özvegyével tervezett családjával. A terv 1732-ben már önálló szuverenitással rendelkező ütközőállam alapításaként jutott a francia nagykövet elé, aki egyszerűen légbőlkapottnak (*chimérique*) tekintette. Mindenesetre a reálisnak cseppet sem tekinthető tervezet később bekerült egy, az Oszmán Birodalom felosztására vonatkozó tervet összefogó gyűjteménybe is.

Villeneuve márki egyesén használta ki az emigránsokból és renegátokból álló informátorai, ügynökei munkáját, akik jelentősen hozzájárultak az 1737–39-es orosz–osztrák–török háborút lezáró belgrádi béke kimeneteléhez. Másrészt minőségileg új szerepet játszott, mivel a francia nagykövet kulturális missziót is kapott. Ennek célja az volt, hogy kéziratokat vásároljon a konstantinápolyi könyvtárakból a francia Királyi Könyvtárnak, és felvegye a kapcsolatot a nemrég alapított konstantinápolyi könyvnyomda vezetőjével, a magyar származású Ibrahim Mütteferrikával, aki 1717-től diplomáciai szolgálatot teljesített Rákóczi mellett. Villeneuve mindebben felhasználta több magyar emigráns aktív szolgálatát. Tóth András és Jávorka Ádám a krími francia konzuli címet is viselte ebben az időszakban, Zay Zsigmond és Máriássy Ádám pedig a francia követség ügynöki levelezésének továbbításában játszottak fontos szerepet. Ugyanakkor Villeneuve márki élesen elhatárolódott Rákóczi József mozgalmától, amely szemben állt a francia külpolitikai érdekekkel. Mikes több rodostói nemessel együtt levélben fordult a francia nagykövethoz, amelyre Villeneuve csak szóban válaszolt Tóth András

ügynökén keresztül. A nagykövet Tóth Andrásnak írt levelében a magyar kiejtés szerint említi Mikes Kelelent, ami arra utalhat, hogy személyesen is ismerte. A Rákóczi József és kétes tanácsadói, mint például a kalandor Alexandre de Bonneval mozgalmához csatlakozó magyar emigránsok a már említett okok miatt nem kerülhettek a francia diplomácia látókörébe.

Valószínűleg jó kapcsolatokat ápolt Mikes a későbbi konstantinápolyi nagykövetekkel, az időközben Villeneuve márki utódjául ki nevezett Castellane gróffal, majd az őt felváltó des Alleurs gróffal is, aki a II. Rákóczi Ferenc mellett tevékenykedő rendkívüli francia követ fia volt. Az osztrák örökösödési háború vége felé, 1747-ben újra Törökországba küldték Tóth Andrást, mivel a véres és részben értelmetlen háború lezárásában érdekelt francia diplomácia a gyors és kedvező békekötés érdekében ismét a régi bevált oszmán diverziót kívánta bevetni. Tóth ekkor elérkezettnek látta az időt, hogy megpróbálkozzon magyar ügyeket is felvetetni az európai diplomáciai tárgyalások napirendjére. Engedélyt kért a francia követtől és a nagyvezirtől, hogy Rodostóba utazhasson vizontlátni ott élő honfitársait. Hivatalos úti célja továbbra is a hagyományos toborzót volt, ám Rákóczi halála után erre igen csekély remény mutatkozott, mivel ekkor Rodostó sokat veszített a korábbi politikai emigránközponti szerepéből. Valódi titkos küldetése azonban más szerepet szánt a veterán kurucnak. Az instrukcióban elsősorban információszerezés és kapcsolatfelvétel szerepelt, ám a buzgó ügynök önálló kezdeményezésektől sem riadt vissza.

Ekkortájt az idős Csáky Mihály gróf viselte a rodostói emigráció vezetői (törökül: *básbug*) tisztségét. Tóth András 1747 decemberében érkezett Rodostóba, ahol azonnal

kapcsolatba lépett Csákyval. Átadta neki a magyarországi hadjáratban reménykedő Bercsényi László titkos üzenetét, és megkérdezte véleményét a magyarországi politikai helyzetéről. Csáky válaszában érdekes tervvel lepte meg hajdani fegyvertársát. Szerinte a magyar rendeknek meg kellene akadályozni Mária Terézia fia, a későbbi II. József magyar királylyá koronázását, és helyette a francia trónörökösnek, XV. Lajos fiának kellene felajánlani Szent István koronáját. Csáky biztosította honfitársán keresztül a francia kormányt, hogy a Fényességes Porta minden bizonnyal hadba száll majd a magyar elégedetlenek védelmében. A felkelők számíthatnának még a Magyarország déli határszéleinél lakó szomszédos népekre: az arnótokra (albánokra), a szerbekre stb. A terv megelőlegezte egy francia expedíciós hadsereg Magyarországra küldését is Bercsényi László vezénylete alatt. Tóth titkos küldetése során Mikes neve nem került fel, mivel valószínűleg nem avatták be a tervbe. Erre utal Bercsényi László neki szóló, 1748. január 6-i levele, amelyben csak Tóth Andrást személyét hiányolta. Mikes neve előbukkan még Tóth András 1748. november 4-i levelében is, melyben Tóth közvetítette Mikes francia nagykövetnek szóló üdvözlését.

Mikes bizonyíthatóan jó kapcsolatban állhatott a következő nagykövettel, Vergennes gróffal, a későbbi francia külügyi államtitkár. Vergennes 1755-ben érkezett Konstantinápolyba és vele együtt Tóth András, aki magával vitte fiát, François-t, hogy megtanuljon törökül, és idővel apja nyomdokaiba léphessen a francia diplomácia szolgálatában. Tóth 1755-től ismét Rodostóban tartózkodott, mivel a rodostói magyar emigránsokkal kapcsolatosan külön utasításokkal látta el a francia kormány. Azt, hogy milyen feladatokat kapott, csak a francia külügyi levéltár más

fondjaiból lehetett megtudni. Fennmaradt ugyanis a Tóth András számára készített titkos megbízatás egy másolata, amelyet biztonsági okokból csak felolvastak a magyar ügynököknek. A megbízólevélben a király arra kérte Tóthot, hogy utazzék Rodostóba, és diszkrétan vegye fel a kapcsolatot a magyar emigráció még életben lévő tagjaival és azok magyarországi híveivel. Amint a következő részletből kitérünk, a küldetés igen kényes és kockázatos volt a francia királyság szempontjából: „Tott úr rövid konstantinápolyi tartózkodás után utazzon Rodostóba meglátogatni honfitársait. [...] A legnagyobb elővigyázatossággal kell majd ügyelnie, nehogy kiderüljön, milyen utasításai vannak a magyarországi viszonyokra vonatkozólag. De minthogy Csáky gróf és a többiek valószínűleg nem fedik majd fel előtte az érzelmeiket, megismerheti a vallomásaikból, hogy melyek a legfőbb panaszok az osztrák kormányzattal szemben, kik a legfőbb elégedetlenek, mi a tisztességük, milyen erőt képviselnek, mekkora a hatalmuk és mire lennének képesek, ha ez a kormányzat arra kényszerítené őket, hogy fegyverrel a kezükben követeljék szabadságjogaik visszaállítását vagy a nekik tett ígéretek betartását. [...] Őfelsége nevét nem szabad az ő helyzetükkel kapcsolatba hozni, s nem szabad, hogy az elégedetlenek abban reménykedjenek, hogy Őfelsége segítségükre siet a vállalkozásaikban, de nem szabad teljesen szétrombolni a támogatásába vetett reményüket sem egy, Isten mentsen meg tőle, Őfelsége és a császárné közt kirobbanó háború esetén.”

Tóth András megérkezése után nem sokkal eleget tett ennek a megbízatásnak, és felfedte az aggastyán Csáky Mihályt, a rodostói magyarok még életben lévő vezetőjét. Csáky azonnal kapott a lehetőségen, és

francia segítséget remélve elkezdte szervezni a magyarországi ellenállással való kapcsolatát. Újból felajánlotta segítségét XV. Lajosnak egy esetleges magyarországi francia fegyveres intervenció esetére. Tóth missziójának sikere hamarosan kezdett terhessé válni az osztrákokkal szövetséget kötő francia diplomáciának. A titkos feladat leállítására lassan folyt, és minden bizonnyal az osztrák ügynökök is értesültek Tóth rodostói jelenlétéről. Máig sem tisztázott körülmények között (valószínűleg valamilyen járványban) 1757-ben váratlanul elhunyt Csáky Mihály és Tóth András, és magukkal vitték a sírba a rodostói emigránsok utolsó függetlenségi harcának haditervét.

Tóth András jelentéseiből világosan kitérnek, hogy Csáky gróf és a rodostói magyar emigránsok nem tartottak szoros kapcsolatot magyarországi rokonaikkal és ismerőseikkel, náluk jobban bíztak a franciaországi magyar emigránsokban, elsősorban Tóthban. Az általunk kutatott francia diplomáciai levelezésekben adatokat találtunk arra, hogy ő maga is küldött Franciaországba a konstantinápolyi francia követség diplomáciai futárcomagjában fontos magyar vonatkozású iratokat, például Rákóczi fejedelem levelezéseit. Megtudhatunk olyan mellékes információkat, mint például hogy a rodostói magyar emigrációt vezető Csáky gróf Mikest teljesen alkalmatlannak tartotta a politikai feladatok végrehajtására. Állítása szerint Mikes öregségére teljesen megszokott. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy nem állt kapcsolatban a francia követséggel, hiszen Vergennes gróf 1756. október 30-i, Tóth Andrásnak írt levelében külön üdvözölte Mikes Kelement. Csáky halála után Bernis abbéhoz címzett 1758. január 15-i levelében Vergennes azt írta, hogy a rodostói emigráció utolsó két neves tagja, Zay és Mikes soha nem keveredett bele a

politikai ügyekbe, és nyugodtan szeretnének meghalni. Valójában Mikes volt az utolsó jelentékeny rodostói magyar emigráns. Ezt erősíti meg a konstantinápolyi francia nagykövet, Vergennes gróf követségi naplójának 1758. október 22-i feljegyzése.

A *Törökországi levelek* Magyarországra kerülésének körülményei még nem teljesen tisztázottak. Ezzel kapcsolatos kutatásainkat már korábban publikáltuk. Ennek lényege, hogy nem bizonyított Hopp Lajos azon állítása, mely szerint a rodostói emigráció iratai nem elsősorban Franciaországban keresztül juthattak Magyarországra. Erre több ellenérv hozható fel. Történeti adatok bizonyítják a franciaországi és rodostói emigránsok jó kapcsolatait, amelyek révén – francia diplomáciai közvetítéssel – a Rákóczi-kéziratok egy része Franciaországba került. A francia forradalom idején a franciaországi magyar emigráció jó része visszatért Magyarországra, éppen azokban az években, amikor a Mikes-levelek

felbukkantak a magyar irodalmi közéletben. Az emigráns François de Tott, Tóth András fia éppen a kiadó, a szombathelyi Kultsár István közvetlen közelében, a Vas vármegyei Tarcsán telepedett le. Új információt jelent az a nemrég megtalált, Saint-Priest gróf konstantinápolyi francia nagykövet által írt levél (1771. december 1.), amelynek kíséretében a gróf egy láda Rákóczi-hagyatéknak tartott, nagyobbrészt magyar nyelvű (!) iratot Marseille-en keresztül Franciaországba küldött további feldolgozás céljából. Sajnos egyelőre nem ismerjük az iratok tartalmát és további sorsát, mindenesetre nem kizárható, hogy a Mikes halála után gyakorlatilag felbomlott magyar emigráció iratairól van szó, amelyek között talán meglapulhatott a *Törökországi levelek* kézírata is.

Kulcsszavak: *Mikes Kelemen, II. Rákóczi Ferenc, diplomáciatörténet, Rodostó, kuruc emigráció, 18. század.*

IRODALOM

Hopp Lajos (2002): *A fordító Mikes*. Akadémiai, Budapest

Köpeczi Béla – Németh Miklós (1984): *D'Andrezel vicomte és Rákóczi levelezése (1725–1727)*. *Folia Rákócziana* 7. Vaja

Köpeczi Béla (1991): *A bujdosó Rákóczi*. Akadémiai, Budapest

Tóth Ferenc (2007): Egy magyar származású rodostói francia konzul levelezése. Adatok Grégoire de

Keösseck, a rodostói magyar kolónia vezetője életrajzához. In: Kalmár János (szerk.): *Európai szemmel. Tanulmányok Köpeczi Béla tiszteletére*. Bp., 93–100.

Tóth Ferenc (2004): Adalékok Mikes Kelemen *Törökországi levelek* című művének kézirat-történetéhez. *Irodalomtörténeti Közlemények*. 108, 562–563.

Tüskés Gábor (2011): Az új Mikes-kutatásokról, *Magyar Tudomány*. 172, 299–307.

Zachar József (1984): *Idegen hadakban*. Magvető, Budapest